

УДК 821.161.3:821.162.1

А. А. Брусевіч, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»,
вул. Ажэшка, 22, 230023 Гродна, Рэспубліка Беларусь, +375 (29) 581 49 17, brusevich@tut.by

БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКАЕ ПАЭТЫЧНАЕ ПАМЕЖЖА (1830—1918): АЦЭНКІ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА І ПЕРСПЕКТЫВЫ ДАСЛЕДАВАННЯ

Мэта дадзенага артыкула — разгледзець асноўныя этапы вывучэння замежным і айчынным літаратуразнаўствам феномену беларуска-польскага паэтычнага памежжа ў перыяд інтэнсіўнага абнаўлення і ўзаемадзеяння мастацкіх традыцый (1830—1918). Даследаванні ў гэтай галіне літаратуразнаўства складаюцца з манаграфій і артыкулаў, прысвечаных творчасці Адама Міцкевіча і ўплыву на яго эстэтыку і паэтычную свядомасць беларускай народнай культуры, а таксама з прац, у якіх аналізуюцца польскі ўплыў на вербальнае мастацтва беларусаў і спецыфіка беларускага дыскурсу ў польскамоўнай літаратуры Беларусі і літаратуры Польшчы. Каштоўнасць навуковых распрацовак у дадзенай сферы відавочная: яны могуць праліць святло на мноства новых цікавых аспектаў узаемаўплыву паэтычных парадыгм унутры дзвюх культурных сістэм, што дазволіць лепш зразумець іх агульную гісторыю і сучасны стан.

Ключавыя словы: Адам Міцкевіч; беларуска-польскае памежжа; паэтычная парадыгма; літаратурныя сувязі; беларускі дыкурс.

Бібліягр.: 12 назваў.

A. A. Brusevich, Ph. D. in Philology, Associate Professor
Grodno State University named after Yanka Kupala,
22 Ozheshko Str., 230023 Grodno, the Republic of Belarus, +375 (29) 581 49 17, brusevich@tut.by

THE BELARUSIAN-POLISH POETIC BORDERLAND (1830–1918): ASSESSMENTS OF LITERATURE AND RESEARCH PERSPECTIVES

The purpose of this article is to consider the main stages of the study of the Belarusian-Polish poetic borderland phenomenon by foreign and domestic literary studies during the period of intense renewal and interaction of artistic traditions (1830—1918). The research in this field of literary studies consists of monographs and articles devoted to the works by Adam Mitskevich and his influence on the aesthetics and poetic consciousness of the Belarusian folk culture, as well as works that analyze the Polish influence on the verbal art of the Belarusians and the specifics of the Belarusian discourse in the Polish-language literature of Belarus and literature of Poland. The value of scientific developments in this field is obvious: they can shed light on many new interesting aspects of the interaction of poetic paradigms within two cultural systems, which will allow a better understanding of their common history and current state.

Key words: Adam Mitskevich; Belarusian-Polish borderland; poetic paradigm; literary connections; Belarusian discourse.

Ref.: 12 titles.

Уводзіны. Вызначальныя тэндэнцыі літаратурнага працэсу, які адбываўся на беларуска-польскім памежжы ў 1830—1918 гадах, знайшлі сваё яскравае адлюстраванне найперш ў паэтычных творах. У акрэслены перыяд, як вядома, узніклі тыя ідэйна-эстэтычныя канцэпцыі, якія не толькі даюць уяўленне пра шчыльныя ўзаемасувязі, што існавалі паміж беларускай і польскай мастацкімі традыцыямі, але ствараюць магчымасць суаднесці творчасць асобных польскамоўных аўтараў з агульнабеларускім літаратурным кантэкстам, а беларускамоўных — з агульнаеўрапейскай культурнай прасторай, дазваляюць супаставіць дзве паэтычныя парадыгмы, пры гэтым выявіць тыповае, тоеснае і адрознае. Заўважым, катэгорыя парадыгмы, якая была ўведзеная ў навуковы дыкурс Т. Кунам, знайшла прымяненне таксама і ў літаратуразнаўстве, дзе яна разумеецца як «сукупнасць перакананняў, каштоўнасцей, тэхнічных сродкаў і г. д., характэрная для членаў пэўнай супольнасці» [1, с. 220]. Парадыгматычны падыход, можна меркаваць, з'яўляецца даволі прадуктыўным у даследаванні гісторыка-літаратурнага

працэсу, у тым ліку мастацкага свету паэзіі, бо, як адзначае Н. Саладуха, «менавіта з дапамогай паняцця “парадыгма” ўдаецца цэласна ахапіць паэтычны корпус з усім яго спецыфічным зместам пэўнага культурна-гістарычнага перыяду» [2, с. 6]. Акрамя таго, «паэтычная парадыгма ўключае ў сябе: набор асноўных паняццяў, ідэй і ідэалаў, палажэнняў і прынцыпаў паэтычнай пабудовы, што дае магчымасць стварэння спецыфічнай мадэлі паэтычнай рэальнасці» [2, с. 6].

Матэрыялы і метады даследавання. Матэрыял даследавання — літаратуразнаўчыя працы, прысвечаныя беларуска-польскаму літаратурнаму ўзаемадзеянню ў XIX — пачатку XX стагоддзя, а менавіта творчасці Адама Міцкевіча і ўплыву на яго паэзію беларускага культурнага субстрату, аналізу польскіх уплываў на паэтычную спадчыну беларускіх аўтараў, асабліва для беларускага дыскурсу ў польскамоўнай літаратуры Беларусі і літаратуры Польшчы. Метадалогія даследавання адпавядае прынцыпам парадыгматычнага, аксіялагічнага і кантэкстнага падыходаў.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне. Зацікаўленасці пытаннем узаемадзеяння паміж беларускай і польскай паэтычнымі парадыгмамі ў 1830—1918 гадах папярэднічалі даследаванні, прысвечаныя асабе А. Міцкевіча, чья паэзія аказала вялікі ўплыў як на сучаснікаў рамантыка, так і на яго літаратурных наступнікаў. У сваю чаргу, мастацкая свядомасць гэтага творцы сфарміравалася пад непасрэдным уздзеяннем шэрагу фактараў беларускай культуры: гістарычнага, сацыяльнага, этычнага, фальклорнага. Аднак толькі апошні з іх (фальклорны) прыцягваў увагу большасці як замежных, так і айчынных міцкевічазнаўцаў.

Адным з першых даследчыкаў феномена беларуска-польскага паэтычнага памежжа (даказваў фальклорную аснову творчасці А. Міцкевіча, спасылаючыся на беларускія народныя крыніцы) быў польскі літаратуразнавец С. Здзярскі, аўтар манаграфіі “*Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX wieku*” («Народныя элементы ў польскай паэзіі XIX стагоддзя»). Так, характарызуючы асноўныя вобразы і матывы балады “*Świtez*” («Свіцязь»), вучоны сцвярджаў, што «А. Міцкевіч мусіў ведаць пра тое возера ўсе паданні, якія бытавалі сярод навакольнага люду» [3, с. 51—52] і мелі «неверагодна моцнае ўздзеянне на ўяўленне маладога рамантыка... так у творчасць паэта ўваходзіла народная паэзія» [3, с. 52]. Такім чынам, С. Здзярскі прызнаваў, што А. Міцкевіч не толькі быў добра знаёмы з беларускім культурным субстратам, але і актыўна выкарыстоўваў яго ў якасці эстэтычнай асновы для сваёй паэтычнай парадыгмы.

Не знік беларускі дыкурс у польскім літаратуразнаўстве і ў 20—30-я гады XX стагоддзя з прыходам у навуку такіх даследчыкаў, як В. Баровы, Л. Падгурскі-Аколаў, С. Пігань, К. Гурскі, Ю. Кляйнер. Паказальнымі ў гэтым плане з’яўляюцца працы В. Баровага, напрыклад, манаграфія “*O poezji Mickiewicza*” («Пра паэзію Міцкевіча»), дзе неаднаразова сцвярджаецца, што сюжэты, вобразы, тэмы і ідэі для большасці сваіх твораў паэт чэрпаў з мясцовай рэчаіснасці, з жыцця, якім жылі навакольныя вёскі і засценкі. Варта згадаць і артыкул “*Nowogródzczyzna Mickiewiczowska*” («Міцкевічаўская Навагрудчына»), у якім нечакана (магчыма, нават для самога сябе) В. Баровы на прыкладзе міцкевічаўскай паэзіі выводзіць формулу рэцэпцыі культурай і літаратурай Польшчы беларускага субстрату як нечага вельмі блізкага, зразумелага, з наяўнасцю патэнцыялу для «падпіткі» польскага нацыянальнага канона: «З неверагоднай сілай урэзалася нам у памяць паэзія Міцкевіча, бо настолькі магутная пластыка гэтай паэзіі, настолькі моцная яе канкрэтыка. Дзякуючы гэтаму міцкевічаўскі “край маленства” стаўся і нашым уласным краем» [4, с. 239].

У шэрагу прац Л. Падгурскага-Аколава, у тым ліку ў манаграфіі “*Realia Mickiewiczowskie*” («Міцкевічаўскія рэаліі»), на падставе супастаўлення розных фактаў з жыцця паэта і мастацкіх адметнасцей яго твораў выводзіцца думка, што ля вытокаў польскага рамантызму ляжаць менавіта ліцвінскія (беларускія) рэаліі. Аналагічныя праблемы ўздымаў С. Пігань. Напрыклад, у кнізе “*Pan Tadeusz — wzrost, wielkość i sława*” («Пан Тадэвуш — рост, веліч і слава») ён звяртаў увагу на той факт, што А. Міцкевіч заўсёды падкрэсліваў, нават культываваў сваё

ліцвінскае паходжанне, а шматлікія народныя элементы ўводзіў у творы яшчэ і для таго, каб дыстанцыявацца ад палякаў Кароны, з якімі ніколі не чуўся заадно.

Пра цесныя ўзаемаадносіны А. Міцкевіча з беларускай народнай культурай, сувязь паэта з Беларуссю пісаў К. Гурскі. Напрыклад, у адным з раздзелаў кнігі “Mickiewicz. Artyzm i język” («Міцкевіч. Мастацкасць і мова») даследуецца праблема асэнсавання паэтам такіх паняццяў, як «Беларусь» і «беларускі». Каштоўны ўклад у даследаванне беларуска-польскіх міжкультурных кантактаў і сувязей унёс Ю. Кляйнер. У яго двухтомнай манаграфіі “Mickiewicz” («Міцкевіч») таксама прысутнічае адпаведная тэматыка: вучоны адзначае ўплыў на творчасць рамантыка мясцовага, навагрудскага фальклору, звычайў і абрадаў народа, сярод якога вырас паэт.

Літаратуразнаўства Польскай Народнай Рэспублікі не так часта звярталася да пытанняў, звязаных з вывучэннем беларускага субстрату ў творчасці А. Міцкевіча і іншых прадстаўнікоў беларуска-польскага паэтычнага памежжа, чыя «беларускасць» атаясамлівалася часцей за ўсё з паэтызацыяй родных краявідаў. Пра гэта сведчыць большасць кніг і артыкулаў, якія выходзілі ў Польскай Народнай Рэспубліцы ў 50—70-я гады ХХ стагоддзя (працы А. Важыка, Т. Грабоўскага, Ф. Левандоўскага, Ф. Селіцкага, С. Свіркі, У. Стохеля і інш.).

Пачынаючы з сярэдзіны 80-х гадоў ХХ стагоддзя, сітуацыя мяняецца, калі праблемамі беларуска-польскага міжкультурнага ўзаемадзеяння зацікавіліся такія даследчыкі, як Л. Беднарчук, Б. Бялаказовіч, А. Віткоўская, Ю. М. Рымкевіч, Ч. Сэнюх, М. Яніян і інш., якія сталі «спрыяць набліжэнню літаратуразнаўчай думкі да больш глыбокіх гісторыка-параўнальных і тэарэтычных высноў, звязаных з беларуска-польскім літаратурным сумежжам» [5, с. 22].

Праблемамі беларуска-польскіх сувязяў, якія асабліва актывізаваліся ў 1830—1918 гадах, не маглі не цікавіцца і рускія даследчыкі, хаця б з той прычыны, што ў акрэслены перыяд асноўныя алгарытмы культурнага і літаратурнага ўзаемадзеяння паміж Беларуссю і Польшчай з’яўляліся адначасова неад’емнай часткай унутрырасійскіх адпаведных працэсаў. Так, гістарычна склалася, што і А. Міцкевіч — пачынальнік польскага рамантызму, заснаванага на беларускім культурным субстраце, і яго многія творчыя паслядоўнікі, чыя літаратурная спадчына, незалежна ад мовы тэкстаў, суадносіцца найперш з вербальна-эстэтычнай прасторай Беларусі, з’яўляліся грамадзянамі Расійскай імперыі, і гэты факт нельга ігнараваць пры асэнсаванні іх месца і ролі ў нацыянальных паэтычных парадыхмах. Невыпадкава, напрыклад, А. Міцкевіч, знаходзячыся ў высылцы па справе філаматаў-філарэтаў, быў не толькі цёпла прыняты ў асяродку рускіх літаратараў, але, дзякуючы менавіта падтрымцы сваіх пецябургскіх і маскоўскіх сяброў, атрымаў у далейшым агульнаеўрапейскае прызнанне і гучную славу «славянскага Байрана». Яго сучаснік, рускі паэт і літаратурны крытык П. А. Вяземскі тлумачыць феномен падобных стасункаў наступным чынам: «Міцкевіч хаця і блудны брат... усё ж застаецца нашым братам: ён ліцвін» [6, с. 277]. Найлепшым сведчаннем таго, наколькі імя і творчы набытак нашага земляка былі заўсёды важнымі для рускага грамадства і літаратуразнаўчай навукі, з’яўляецца шасцісотстаронкавае бібліяграфічнае выданне «Адам Міцкевіч в русской печати 1825—1955». Цікавасць да асобы А. Міцкевіча (а таксама і да іншых прадстаўнікоў беларуска-польскага паэтычнага памежжа) з боку савецкага (расійскага) літаратуразнаўства працягвалася і ў наступныя гады, пра што сведчаць працы І. Горскага, У. Дзьякава, М. Жывава, Д. Івінскага, К. Ларыонавай, С. Саветава, В. Хорава і інш.

Асэнсаванне беларускім літаратуразнаўствам спадчыны А. Міцкевіча, а таксама творчасці яго наступнікаў, прадстаўнікоў беларуска-польскага паэтычнага памежжа, як неад’емнай часткі айчынай вербальна-эстэтычнай традыцыі, адбывалася паступова, і працэс гэты быў даволі складаным, улічваючы пэўную залежнасць навуковага дыскурсу ад грамадска-палітычнай кан’юнктуры. Так, напрыклад, яшчэ ў сярэдзіне 20-х гадоў ХХ стагоддзя В. Ластоўскі смела «залічае да свайго алімпі» [7, с. 386], гэта значыць, да беларускай нацыянальнай літаратуры, пісьменнікаў, народжаных на землях Беларусі. Але ўжо ў наступныя дзесяцігоддзі, асабліва ў пасляваенны перыяд — час наладжвання польска-савецкай дружбы, атаясамліванне з беларускай літаратурнай традыцыяй такіх аўтараў, як А. Міцкевіч альбо У. Сыракомля і ўсіх іншых творцаў, якія паходзілі з Беларусі, але пісалі па-польску, лічылася маветонам. Агульную тэндэнцыю яскрава адлюстроўвае артыкул Я. Коласа «Светлыя старонкі дружбы»,

прысвечаны стагоддзю з дня смерці А. Міцкевіча, у якім рамантык пазіцыянуецца як «нацыянальны паэт польскага народа» [8, с. 98]. Зрэшты, Я. Колас, як шэраг другіх прадстаўнікоў беларускай навукі і творчай інтэлігенцыі, выдатна разумеў штучнасць падобных дэфініцый, народжаных пад ўплывам сацыяльных і палітычных працэсаў, таму і ўдакладніў, што «Міцкевіч належыць усяму чалавецтву» [8, с. 98], тым самым сцвярджаючы права і беларусаў на творчую спадчыну літаратурнага генія.

Канец 50-х гадоў XX стагоддзя знаменаваў сабой новы этап у асэнсаванні беларускай навукі літаратурнай спадчыны шэрагу польскамоўных пісьменнікаў, звязаных з нашай краінай не толькі фактам нараджэння, але і фарміраваннем уласных эстэтычна-вербальных парадыгм з арыентацыяй на беларускі культурны канон і аксеалагічны код. Вельмі асцярожна, але настойліва айчынныя даследчыкі пачынаюць суадносіць такіх аўтараў са сваёй гісторыяй літаратуры, пра што сведчаць працы М. Ларчанкі, А. Лойкі, А. Мальдзіса і іншых вучоных. Напрыклад, М. Ларчанка, разважаючы над праблемай уплыву польскага рамантызму («творчасці Адама Міцкевіча і Юліуша Славацкага, геніяльных паэтаў, класікаў польскай літаратуры» [9, с. 195]) на станаўленне новай беларускай літаратуры, хоць і часткова, але прызнае прыналежнасць творчасці Я. Чачота, Я. Баршчэўскага, А. Рыпінскага, У. Сыракомлі, В. Каратынскага, А. Вярты-Дарэўскага да айчыннага слоўнага мастацтва: даследчык называе іх польска-беларускімі пісьменнікамі. «Да гэтай групы польска-беларускіх пісьменнікаў, — піша М. Ларчанка, — належаў і В. Дунін-Марцінкевіч, які, відаць, пад уплывам А. Міцкевіча пачаў пісаць па-польску, але хутка перайшоў на беларускую мову і стаў першым беларускім пісьменнікам-прафесіяналам, заснавальнікам новай беларускай літаратуры» [9, с. 195].

Нельга пераацаніць уклад у развіццё канцэптуальных даследаванняў беларуска-польскага літаратурнага ўзаемадзеяння А. Лойкі, аўтара першай айчыннай манаграфіі, прысвечанай А. Міцкевічу, у якой упершыню адкрыта прагучала, што рамантык «пісаў па-польску, але карані яго беларускія» [10, с. 21], што «яго ўплыў на нашых паэтаў і пісьменнікаў бясспрэчны» [10, с. 5]. У пазнейшых сваіх працах, сярод якіх кніга «Роўнакутны трохвугольнік, або Ад Палямона да Максіма Танка», даследчык актуалізуе зваротны бок праблемы: вагомасць беларускага ўплыву на літаратуру Польшчы. Як заўважае М. Хмяльніцкі, у пастаноўцы дадзенага пытання «менавіта А. Лойку належыць адметная роля» [5, с. 15].

Не менш каштоўным унёскам у навуковае асвятленне гісторыка-літаратурнага працэсу на беларуска-польскім паэтычным памежжы з'яўляюцца працы А. Мальдзіса, у якіх паслядоўна даказваецца, «што прадстаўнікі беларускай літаратуры XIX ст. адчулі на сабе моцны ўплыў польскай класікі» [11, с. 17]. Даследчык вельмі абачліва праводзіць мяжу паміж «польскім» і «беларускім» у культурнай і вербальнай прасторы XIX стагоддзя, аднак усё ж залічвае да прадстаўнікоў новай беларускай літаратуры, напрыклад, Я. Чачота, Я. Лучыну і А. Гурыновіча, А. Вярты-Дарэўскага і В. Каратынскага, якіх «у большай або меншай ступені можна назваць беларускімі і польскімі пісьменнікамі, таму што кожны з іх карыстаўся ў сваёй творчасці і польскай мовай» [11, с. 16]. Даследаванні А. Мальдзіса падштурхнулі іншых літаратуразнаўцаў (С. Александровіча, Г. Кісялёва, У. Казберука, У. Калесніка, К. Цвірку і інш.) да больш глыбокага вывучэння спадчыны згаданых вышэй аўтараў з улікам спецыфікі беларуска-польскіх узаемных уплываў.

Прынцыпова новы этап у гісторыі навуковага асэнсавання феномена беларуска-польскага паэтычнага памежжа распачынае У. Мархель. Сваімі шматлікімі працамі, прысвечанымі «памежным» пісьменнікам, пачынаючы ад А. Міцкевіча і У. Сыракомлі, ён абгрунтаваў ідэю пашырэння айчыннай вербальнай прасторы за кошт корпуса польскамоўных тэкстаў, паколькі такая творчасць «сваёй ментальна-беларускай выяўленасцю і скіраванасцю ўлівалася ў той перспектыўна-жыватворны працэс, у якім працякала адраджэнне беларускай літаратуры» [12, с. 237]. У аналагічным літаратуразнаўчым кірунку і сёння працуюць І. Багдановіч, І. Запрудскі, Г. Тычко, М. Хаўстовіч, М. Хмяльніцкі, І. Штэйнер і іншыя гісторыкі літаратуры, для якіх адным з ключавых аб'ектаў даследаванняў з'яўляюцца ўзаемаадносінны і ўзаемапрапанікненне вербальна-эстэтычных традыцый і культурных асаблівасцей беларускага і польскага народаў.

Заклучэнне. Вывучэнне беларуска-польскага літаратурнага і культурнага ўзаемадзеяння ў 1830—1918 гадах уяўляе сабой важны аспект літаратуразнаўчай навукі, тым болей што ў акрэслены перыяд у грамадстве, культуры і слоўным мастацтве Беларусі і Польшчы адбываліся значныя гістарычныя змены, ад якіх наўпрост залежалі асноўныя вектары далейшага развіцця абедзвюх краін.

У той жа час спецыфіка гісторыка-літаратурнага працэсу, які на беларуска-польскім памежжы ў 1830—1918 гадах быў прадстаўлены найперш паэтычнымі творамі, дагэтуль як цэласная і шматаспектная з’ява не вывучана. Трэба прызнаць, што нягледзячы на актыўнасць даследчыкаў, на ўсю праведзеную працу па пашырэнні дадзенага навуковага задзелу, у ім на сённяшні дзень па-ранейшаму застаецца шэраг нявырашаных праблем, нявернутых імён, неасэнсаваных з’яў, неасветленых актуальных пытанняў. А значыць, навукова-даследчыя перспектывы ў гэтай галіне літаратуразнаўства вельмі шырокія. Яны павінны ўключаць у сябе аналіз незаўважаных раней гісторыкамі літаратуры паэтычных твораў, што ўзніклі на беларуска-польскім паэтычным памежжы, больш падрабязнае вывучэнне біяграфій пісьменнікаў і культурных дзеячаў, якія працавалі ў гэтай парадыгме.

Важна таксама ўлічваць гістарычны кантэкст і грамадска-палітычныя працэсы, якія адбываліся ў 1830—1918 гадах, насычаючы гэты перыяд адмысловымі ідэямі і светапогляднымі канцэпцыямі. Такі падыход паспрыяе больш глыбокаму асэнсаванню складанай і шматузроўневай дынамікі ўзаемадзеяння паміж рознымі вербальна-эстэтычнымі традыцыямі, дазволіць зразумець сутнасць феномена беларуска-польскага памежжа і яго ўплыву на далейшае развіццё паэтычных парадыгм Беларусі і суседняй Польшчы.

Спіс цытаваных крыніц

1. Кун, Т. Структура научных революций / Т. Кун. — М. : Прогресс, 1975. — 320 с.
2. Солодухо, Н. Основные парадигмы русской поэзии / Н. Солодухо // Поэтоград. — 2014. — № 49. — С. 6.
3. Zdzjarski, S. Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX wieku : studia porównawczo-literackie / S. Zdzjarski. — Warszawa : Księgarnia E. Wendego i Spółki, 1901. — 308 s.
4. Borowy, W. Nowogrodzyczna Mickiewiczowska / W. Borowy // Ziemia. — 1925. — № 10—12. — S. 239—264.
5. Хмяльніцкі, М. М. Беларускі дыскурс у польскай літаратуры XX ст. / М. М. Хмяльніцкі. — Мінск : БДУ, 2016. — 197 с.
6. Вяземский, П. А. Эстетика и литературная критика / П. А. Вяземский. — М. : Искусство, 1984. — 464 с.
7. Ластоўскі, В. Выбраныя творы / В. Ластоўскі. — Мінск : Беларус. кнігазбор, 2007. — 500 с.
8. Колас, Я. Светлыя старонкі дружбы / Я. Колас // Адам Міцкевіч і Беларусь / уклад. В. Грышкевіч ; навук. рэд.: А. Мальдзіс, Т. Нягодзіш. — Мінск : ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. — С. 98—101.
9. Ларчанка, М. Жывая спадчына : манаграфія / М. Ларчанка. — Мінск : Маст. літ., 1977. — 240 с.
10. Лойка, А. Адам Міцкевіч і беларуская літаратура / А. Лойка. — Мінск : Выд-ва БДУ, 1959. — 135 с.
11. Мальдзіс, А. Выбранае / А. Мальдзіс. — Мінск : Кнігазбор, 2007. — 464 с.
12. Мархель, У. І. Творчасць Уладзіслава Сыракомлі / У. І. Мархель ; НАН Беларусі, Ін-т імя Я. Купалы. — 2-е выд., дап. і перапрац. — Мінск : Беларус. навука, 2005. — 238 с.

Паступіў у рэдакцыю 29.04.2024.